

MASROP E-Dergi

Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçileri Restoratörler Ortak Platformu E-Dergisi (MASROP E-Dergi)

E-Journal Common Platform of Architects, Archaeologists, Art Historians and Conservator-Restorers (MASROP E-Dergi)

MASROP E-Dergi *Cilt 12.2*

Kasım 2018

Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçileri Restoratörler Ortak Platformu E-Dergisi
MASROP E-Dergi

E-Journal Common Platform of Architects, Archaeologists, Art Historians and Conservator-Restorers

MASROP E Dergi Ulusal Hakemli bir e-dergidir.

MASROP E Dergi is a National Refereed Journal

Türkçe olarak yılda 2 sayı (Nisan ve Kasım) yayınlanır.

Published in Turkish annually in two issues (April and November)

Yayın Sahibi / Publication Proprietor

Uğur Alanyurt

Elektronik Sayfa ve Grafik Tasarım / Web and Graphic Design

Selçuk Öztürk

E-Dergi Tasarım / E-Journal Design

Öğr. Gör. (M. A.) Ceren Baykan (T.Ü.); Doç. Dr. Daniş Baykan (T.Ü.)

Posta Adresi / Address

Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, I.
Bina, Kat 1, oda nu.: 106, Klasik Arkeoloji Laboratuvarı, Güllapoğlu Yerleşkesi
22030, Merkez / Edirne

Telefon / Phone

0-284-235 95 27 Dâhili: 1202

E-posta Adresi / E-mail

masrop.e.dergi@gmail.com

İnternet Adresi / Web Address

<http://www.masrop.org>

ISSN: 1307-4008

Ön Kapak:

Tasarım Ceren Baykan (T.Ü.)

Arka Kapak:

MASROP E-Dergi'nin Yayın kuralları

Cilt 12 Sayı 2 Kasım 2018

Bu e-dergide yayınlanan makalelerin yayın hakkı saklıdır. MASROP E-Dergi'de yer alan makaleler tekil ve toplu şekilde dijital veya matbu olarak çoğaltılamaz. Yazılar ve görseller hiçbir şekilde ticari olarak kullanılamaz. Bilimsel yayınlarda kaynak gösterilerek alıntı halinde kısmi kullanımı mümkündür. Makalelerin görsellerinin bilimsel amaçlı kullanımı yazarının iznine bağlıdır. Makale görselleri kaynak gösterilmediği sürece yazarına aittir. Makalelerdeki yazın ve görsel içeriğin yasal sorumlusu yazarıdır.

Kurucu ve Onursal Başkan / Founder and Honorary Chief Editor

Oktay Ekinçi

Yayın Kurulu / Editorial Board

Başkan / Editor

Doç. Dr. Daniş Baykan (Trakya Ü.)

Yardımcı Başkan / Deputy Editor

Dr. Ergün Karaca (Trakya Ü.)

Düzenleme ve Dizgi / Redaction and Editing

Ceren Baykan (Trakya Ü.)

İngilizce Düzenleme / English Redaction

Doç. Dr. Emma Louise Baysal (Trakya Ü.)

Elektronik Sayfa Sorumlusu / Webmaster

Uğur Alanyurt (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ü.)

Onursal Yayın Kurulu / Honorary Editorial Board

Prof. Dr. Belkıs Dinçol (İstanbul Ü. *emekli*) Prof. Dr. Turan Efe (Bilecik Şeyh Edebali Ü. *emekli*)

Prof. Dr. Mehmet Özdoğan (İstanbul Ü. *emekli*) Prof. Dr. Nuran Şahin (Ege Ü. *emekli*)

Prof. Dr. Elif Tül Tulunay (İstanbul Ü. *emekli*)

Yayın Kuruluna ilaveten / In addition to the Editorial board

Yayın Danışma Kurulu / Editorial Advisory Board

Ünvan (Prof.; Doç.; Dr.) ve soyadı alfabetik / Title and surname, alphabetic

Prof. Dr. Sümer Atasoy (Karabük Ü. *emekli*)

Prof. Dr. Asnu Bilban Yalçın (İstanbul Ü.)

Prof. Dr. Sedef Çokay Kepçe (İstanbul Ü.)

Prof. Dr. Bekir Eskici (Gazi Ü.)

Prof. Dr. Gül Gürtekin Demir (Ege Ü.)

Prof. Dr. Zeynep Koçel Erdem (Mimar Sinan G.S.Ü.)

Prof. Dr. Sevgi Lökçe (Atılım Ü.)

Prof. Dr. M. Sacit Pekak (Hacettepe Ü.)

Prof. Dr. Ayla Sevim Erol (Ankara Ü.)

Prof. Dr. Gülsün Umurtak (İstanbul Ü.)

Doç. Dr. Sennur Akansel (Trakya Ü.)

Doç. Dr. Atilla Batmaz (Ege Ü.)

Doç. Dr. Yener Bektaş (Ahi Evran Ü.)

Doç. Dr. Arzu Demirel (Mehmet Akif Ersoy Ü.)

Doç. Dr. Kenan Eren (Mimar Sinan G.S.Ü.)

Doç. Dr. Aliye Erol Özdizbay (İstanbul Ü.)

Doç. Dr. İlkan Hasdağlı (Trakya Ü.)

Doç. Dr. Dinçer Savaş Lenger (Akdeniz Ü.)

Doç. Dr. Hasan Peker (İstanbul Ü.)

Doç. Dr. Ayça Tiryaki (İstanbul Ü.)

Doç. Dr. Gülgün Yılmaz (Trakya Ü.)

Dr. Ahmet İhsan Aytekin (Mehmet Akif Ersoy Ü.)

Dr. Cevdet Merih Erek (Gazi Ü.)

Dr. Burcu Kırmızı (Mimar Sinan G.S.Ü.)

Dr. Nil Köroğlu Orbeyi (Mimar Sinan G.S.Ü.)

Dr. Hüseyin Murat Özgen (Mimar Sinan G.S.Ü.)

Dr. Deniz Sarı (Bilecik Şeyh Edebali Ü.)

Dr. Aksel Tibet (İFEA İstanbul)

Dr. Derya Yalçıklı (Çanakkale 18 Mart Ü.)

Dr. Nalan Damla Yılmaz Usta (Süleyman Demirel Ü.)

Dr. Aslıhan Yurtsever Beyazıt (İstanbul Ü.)

Prof. Dr. Serdar Aybek (Celal Bayar Ü.)

Prof. Dr. Demet Binan (Mimar Sinan G.S.Ü.)

Prof. Dr. Serra Durugönül (Mersin Ü.)

Prof. Dr. Timur Gültekin (Ankara Ü.)

Prof. Dr. Necmi Karul (İstanbul Ü.)

Prof. Dr. Gül Işın (Akdeniz Ü.)

Prof. Dr. Mustafa Özer (Medeniyet Ü.)

Prof. Dr. Gürcan Polat (Ege Ü.)

Prof. Dr. Hamdi Şahin (İstanbul Ü.)

Prof. Dr. Ahmet Yaraş (Trakya Ü.)

Doç. Dr. Çiler Altınbilek Algül (İstanbul Ü.)

Doç. Dr. Adnan Baysal (Trakya Ü.)

Doç. Dr. Özgü Çömezoğlu Uzbek (İstanbul Ü.)

Doç. Dr. Yeşim Doğan (Ankara Ü.)

Doç. Dr. Melda Ermiş (İstanbul Ü.)

Doç. Dr. Lale Doğer (Ege Ü.)

Doç. Dr. Semiha Kartal (Trakya Ü.)

Doç. Dr. Aşkın Özdizbay (İstanbul Ü.)

Doç. Dr. Müjde Peker (İstanbul Ü.)

Doç. Dr. Murat Türkteki (Bilecik Şeyh Edebali Ü.)

Dr. Baki Demirtaş (Trakya Ü.)

Dr. Öznur Gülhan (Ankara Ü.)

Dr. Hüseyin Köker (Süleyman Demirel Ü.)

Dr. Serdar Mayda (Ege Ü.)

Dr. Hüseyin Sami Öztürk (Marmara Ü.)

Dr. Işık Şahin (Trakya Ü.)

Dr. Fatma Banu Uçar Çakan (İstanbul Ü.)

Dr. Fuat Yılmaz (Trakya Ü.)

Dr. Davut Yiğitpaşa (Ondokuz Mayıs Ü.)

Dr. S. Melike Zeren Hasdağlı (Trakya Ü.)

MASROP E-Dergi

Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçileri Restoratörler Ortak Platformu E-Dergisi

Cilt 12 Sayı 2 Kasım 2018 Hakemleri

Prof. Dr. Serra Durugönül	Mersin Ü.
Prof. Dr. Ayla Sevim Erol	Ankara Ü.
Prof. Dr. Timur Gültekin	Ankara Ü.
Prof. Dr. Metin Kartal	Ankara Ü.
Prof. Dr. Harun Taşkiran	Ankara Ü.
Doç. Dr Arzu Demirel	Mehmet Akif Ersoy Ü.
Doç. Dr. Yeşim Doğan	Ankara Ü.
Doç. Dr. Lale Doğer	Ege Ü.
Doç. Dr. İlkan Hasdağı	Trakya Ü.
Dr. Ahmet İhsan Aytek	Mehmet Akif Ersoy Ü.
Dr. F. Eray Dökü	Mehmet Akif Ersoy Ü.
Dr. Ergün Karaca	Trakya Ü.
Dr. Gizem Kartal	Ankara Ü.
Dr. Serdar Mayda	Ege Ü.
Dr. Nalan Damla Yılmaz Usta	Süleyman Demirel Ü.
Dr. Fuat Yılmaz	Trakya Ü.

İçindekiler

MASROP E-Dergi Künye	ii
MASROP E-Dergi Yayın ve Yayın Danışma Kurulu	iii
Bu Sayısının Hakemleri	iv
İçindekiler	v
Sunuş	vi
Araştırma Makaleleri	
Fındık, Betül “İlisu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Çekirdekleri” <i>Ilisu Dam Lake Area Cores of Paleolithic Age</i>	1-15
Kızıllarslanoğlu, H. Asena - Aytek, Ahmet İhsan “Elaiussa Sebaste Üretimi “Geç Roma 1” Amforalarının Geleneksel Tipoloji ve Geometrik Morfometrik Analizlerle Değerlendirilmesi” <i>The Traditional Typological and Geometric Morphometric Assessment of the “Late Roman 1” Amforas from Elaiussa Sebaste</i>	16-44
Sevim Erol, Ayla - Yavuz, Alper Yener - Aytek, Ahmet İhsan “Patara İnsanlarında Bir Diş Varyasyonu: Supernumerary Premolar Diş ve Antropolojik Önemi” <i>A Tooth Variation in Patara People: Supernumerary Premolar Teeth and Their Anthropological Importance</i>	45-57
Tarhan, Erhan - Mayda, Serdar - Yavuz, Alper Yener - Sevim Erol, Ayla “Zürih Üniversitesi Paleontoloji Müzesi’nde Bulunan Çorakyerler Suidae Materyallerinin Revizyonu” <i>Revision of the Çorakyerler Suidae Materials in the Palaeontological Museum of the University of Zurich</i>	58-69
Yavuz, Alper Yener - Tarhan, Erhan - Mayda, Serdar - Sevim Erol, Ayla “Çorakyerler Lokalitesi Hystricidae Buluntuları” <i>Hystricidae Findings from the Çorakyerler Locality</i>	70-75
Derleme	
Gümrükçü, Merve “Neandertallerde Bitki Tüketimi” <i>Plant Consumption in Neandertals</i> “Plant Consumption in Neandertals” (Tam Çeviri)	76-91
Rapor	
Akıncıoğlu, N. Umut - Hancı, Hamit - Doğan, Yeşim - Sevim Erol, Ayla “Olay Yerindeki İnsan İskeletlerinin Sistemik Analizi” <i>Systematic Analysis of Human Skeletal Remains in Crime Scenes</i>	92-100

Sunuş

2018'in ikinci (Kasım 2018) sayısını geliştiren Yayın Danışma Kurulumuzla, araştırmacıların ilgisine sunuyoruz. Dergimizin ulaşılabilirliği ve taranabilirliğini arttırmak amacıyla uzun süredir DergiPark ile iletişim içerisinde olduğumuzu önceki sayılarda duyurmuştuk. Geçtiğimiz Nisan ayının sonunda yaptığımız başvuruyla bu sayıdan itibaren dergimizin tüm makale kabul ve hakemlik süreçlerinin yönetimi DergiPark üzerinden yapılmaktadır. DergiPark'ın bize sağladığı alan ve sayfa Editör Yardımcımız Dr. Ergün Karaca tarafından kısa sürede düzenlenmiş ve Ekim 2018 itibariyle kullanıma açılmıştır (<http://dergipark.gov.tr/masrop>).

Bu yıl Aralık ayında ULAKBİM ve ODİS izleme süreçlerinin denetimi gerçekleştirilecektir. Denetimden olumlu sonuç almak için eksiklikleri elimizden geldiğince gidermeye çalıştık. Bu aşamada ana sitenin (<http://masrop.org/>) güncellenmesinde Ceren Baykan ve Uğur Alanyurt'a; DergiPark sitesinin (<http://dergipark.gov.tr/masrop>) düzenlenmesinde Dr. Ergün Karaca'ya teşekkürlerimi sunuyorum. DergiPark sürecine geçişimizle birlikte TR Dizin'de yer alma ve taranmamızda olumlu gelişmeler beklemekteyiz. Bunun haricinde ULAKBİM ve ODİS izleme süreçlerini önümüzdeki ay başarıyla tamamlarsak 2017 ve 2018 yılında çıkan tüm sayılarımız geriye dönük olarak taranıyor olacaktır. DergiPark ve TR Dizin süreçlerinin tamamlanmasının ardından DergiPark'ın ücretsiz DOI hizmetinden yararlanmaya da hak kazanılmış olacaktır.

Derginin tanıtım ve duyurularının ulaşılabilirliğinin artırılması için sosyal medya hesapları oluşturulmuştur ve aktif kullanımı sağlanmaya çalışılmaktadır. *Academia.edu* hesabına <https://trakya.academia.edu/MASROPEDergi> adresinden; *Facebook* hesap ve sayfasına <https://www.facebook.com/profile.php?id=100011943347621> ile <https://www.facebook.com/Masrop-E-Dergi-229069657464751/> adreslerinden; *Twitter* hesabına da https://twitter.com/masrop_edergi?lang=tr adresinden ulaşım sağlanabilmektedir.

Kasım 2018 sayımızda “Patara İnsanlarında Bir Diş Varyasyonu: Supernumerary Premolar Diş ve Antropolojik Önemi”, “İlisu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Çekirdekleri”, “Elaiussa Sebaste Üretimi “Geç Roma 1” Amforalarının Geleneksel Tipoloji ve Geometrik Morfometrik Analizlerle Değerlendirilmesi”, “Zürich Üniversitesi Paleontoloji Müzesi'nde Bulunan Çorakyerler Suidae Materyallerinin Revizyonu” ve “Çorakyerler Lokalitesi Hystricidae Buluntuları” başlıklarında beş **Araştırma Makalesi**; “Neandertallerde Bitki Tüketimi” başlığında ve tam çevirisi ile bir **Derleme** ve “Olay Yerindeki İnsan İskeletlerinin Sistemik Analizi” başlığında bir **Rapor** olmak üzere toplam yedi çalışma yayınlanmaktadır. Derginin yoğun yükünü üstlenen Yayın Kurulu'ndaki çalışma arkadaşlarıma; Yayın Danışma Kurulumuzun yeni üyelerine ve bu sayıda emek veren Hakemlerimize teşekkürlerimi sunuyorum. Kasım 2018 sayımızdan itibaren e-dergimiz hem ana siteden (<http://masrop.org/>) hem de DergiPark sitesinden (<http://dergipark.gov.tr/masrop>) eş zamanlı olarak yayınlanacaktır.

Aydınlık, bilimsel, sağlıklı ve başarılı yarınlar dileklerim ve Saygılarımla...

Doç. Dr. Daniş Baykan

Patara İnsanlarında Bir Diş Varyasyonu: Supernumerary Premolar Diş ve Antropolojik Önemi

Ayla SEVİM EROL*, Alper Yener YAVUZ**, Ahmet İhsan AYTEK**

Öz

Antalya ili Kaş ilçesi sınırları içerisinde yer alan ve Lykia Bölgesi'nin önemli antik kentlerinden biri olan Patara'daki kazı çalışmalarından ele geçen insan iskeletlerinin incelenmesi sırasında tespit edilen bir diş varyasyonu bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Geçmişte yaşamış insanlarla ilgili pek çok bilgi onların iskeletlerinin incelenmesiyle sağlanabilmektedir. Patara'da 2010-2011 yılları arasında yapılan kazı çalışmaları sırasında Kaynak Kilise Temenos ve Kaynak Kilise olmak üzere iki farklı alandan ele geçen insan iskeletlerinin paleoantropolojik değerlendirme sonuçları 2014 yılında yapılan Patara kongresinde sunulmuştur. Bu çalışmalar sırasında Antropolojik açıdan önemli sayılabilecek bir olgu olan bir bireyin premolar (küçük azı) dişlerinde supernumerary diş (diş fazlalığı) ile karşılaşmıştır. Supernumerary diş olarak isimlendirilen bu tür olgular, popülasyon ilişkilerinin belirlenmesi çalışmalarında yararlanılan önemli bulgular olarak değerlendirilmektedir. Patara iskeletlerinden bir bireyin alt çenesinin premolar dişlerinde tespit edilen diş fazlalığı (supernumerary) antropolojik açıdan önemli olması nedeniyle bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Patara, Premolar, Diş Varyasyonu, Kaynak Kilise, Kaynak Kilise Temenos

A Tooth Variation in Patara People: Supernumerary Premolar Teeth and Their Anthropological Importance

Abstract

A tooth variation determined during the examination of human skeletons from the excavations in Patara, one of the most important ancient cities of the Lycian region, located within the boundaries of Kaş province of Antalya, is the subject of this study. A lot of information about people who lived in the past can be gained by studying their skeletons. The results of paleoanthropological evaluation of human skeletons obtained from two different areas of the Source Church, Temenos and the Source Church, during the excavations carried out in Patara in 2010-2011 were presented in the Patara Congress in 2014. During these studies, supernumerary teeth (excess teeth) were encountered in premolar teeth of an individual, which may be considered anthropologically important. These cases, which are called supernumerary teeth, are considered as important findings in the determination of population relations. The supernumerary, which was detected in the premolar teeth of the mandible of an individual from the Patara skeletons, was evaluated in this study because of its anthropological importance.

Keywords: Patara, Premolar, Teeth Variation, Kaynak Kilise, Kaynak Kilise Temenos

*Prof. Dr. Ayla Sevim Erol, Ankara Üniversitesi DTCF, Antropoloji Bölümü, ayla_sevim@yahoo.com, orcid.org/0000-0001-7776-3864.

** Arş. Gör. Alper Yener YAVUZ, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü, İstiklal Yerleşkesi/Burdur | alpyenyav@gmail.com, orcid.org/0000-0002-4959-5581.

** Dr. Öğr. Üyesi Ahmet İhsan AYTEK, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, aytek@mehmetakif.edu.tr, orcid.org/0000-0002-7620-2333

Giriş

Bu çalışmaya¹ konu olan insan iskeletleri, Antalya'nın Patara antik yerleşiminden 2 ile 12. yüzyıllar arasına tarihlendirilen bir alandan ele geçmiştir. Bu iskeletlerin Antropolojik analizi Patara Sempozyumu'nda sunulmuştur (Sevim Erol-Yavuz 2013). Bu çalışmanın konusu ise Patara antik yerleşiminde bulunan insanlardan birinin alt çenesinde belirlenen *supernumerary* diştir.

Akdeniz Bölgesi insan yaşamı açısından Anadolu'nun en elverişli bölgelerinden birisidir. Patara antik kenti ise; Ksanthos, Pinara, Olympos, Myra ve Tlos'la birlikte Lykia Birliği'nin başkenti olup, Antalya ili Kaş ilçesi sınırları içerisinde yer alan önemli bir liman kentidir (Uzantı 1-2). Lykia Bölgesi içerisinde deniz kıyısında yer alan bu liman kenti Roma İmparatorluk Dönemi'nde Lykia – Pamphylia Eyaletinin başkenti olmuştur. Patara, Lykia bölgesinin en önemli liman kenti olmasının yanı sıra, Ksanthos Vadisi'nin ucunda yer alması nedeniyle bölgenin dünyaya açılan bir kapısı olmuştur. Bu önemli bölgede yaşamış olan insanların morfolojik yapıları, yaşam tarzları ve kültürleri bölgenin nüfus hareketliliği ve ticarî ilişkiler açısından oldukça önemlidir.

Patara limanı hububat deposu ve sevki açısından önemli bir limandır ve Akdeniz'de bulunan üç hububat deposundan biri de Patara'da bulunmaktadır (Uzantı 1) (Resim 1). İmparator Hadrianus zamanında burada büyük bir hububat ambarı yapılmıştır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Lykia ve Pamphylia eyaletinin başkenti olan Patara, Apollon'un önemli bir kehanet merkezi olarak da ün yapmıştır (Uzantı 1).

Patara insan iskeletlerinin incelenmesi esnasında, bir bireyin alt çenesinde küçük azı dişlerinde diş fazlalığının varlığı tespit edilmiştir. İnsan toplumlarında yaygın olarak görülmeyen bu varyasyon Antik Çağ toplumlarında araştırılması gereken bir konu olduğu için bu çalışmaya konu olmuştur.

Supernumerary Diş Nedir?

İnsan iskeletleri geçmişte yaşamış toplumların bilgi depoları hâindedir. O toplumların beslenme rejimleri, nüfus dağılımları, sağlık sorunları ve morfolojik özellikleri iskeletlerin incelenmesiyle anlaşılabilir. Bunun yanı sıra iskeletler üzerinde saptanan bazı epigenetik karakterler de toplumların birbirleriyle ilişkileri ve popülasyon göçleri ile gen havuzları hakkında bilgi vermeleri açısından önemlidir. İskelet incelemelerinde sık sık diş varyasyonlarıyla da karşılaşılabilir. Bunlar dişlerdeki sayıca eksiklik, fazlalık, çarpıklık, sıkışıklık ve şekil varyasyonları gibi çok farklı oluşumlar şeklinde olabilmektedir.

Dişlerdeki sayı anomalileri dişlerin normal sayısından fazla veya eksik sürmeleri şeklinde olabilmektedir. Dişlerin normal sayılarından fazla olmaları hyperodonti veya supernumerary dişler olarak değerlendirilirken, normal sayılardan az olmaları da hypodonti veya oligodonti şeklinde isimlendirilmektedir. Dişlerdeki sayısal varyasyonların genellikle daimi dişlerde görüldüğü rapor edilmiştir (Ata 1971).

İnsanlarda, süt dişlerinin 20'den fazla, daimi dişlerin ise 32'den fazla olduğu durumlarda, fazlalık dişler supernumerary dişler olarak isimlendirilmektedir. Bu durum çoğunlukla

¹ Daha Önce “An example of supernumerary tooth from Ancient Patara, Turkey” başlığı ile 16. Uluslararası Dental Morfoloji kongresinde sunulmuştur.

maksilla’da (üst çene) görülür. Bazı durumlarda, fazla dişin varlığı polidonti veya hiperdonti olarak da isimlendirilebilmektedir. Diş fazlalığı köpek dişleri (canine) hariç tüm dişlerde görülebilmektedir. Şekil ve ebat olarak normal dişlere benzeyecekleri gibi, daha küçük veya büyük ebatta veya farklı şekilde de olabilirler. Süt dişlenme döneminde görülen supernumerary dişler daha çok üst çenede ve kesiciler bölgesinde görülür ve normal dişe çok benzemektedir. Daimi dişlerde supernumerary dişler kesiciler bölgesinde olmakla birlikte bunlar normal diş formunda değildir. Daimi dişlenmede supernumerary dişler; maksillada (üst çene) ve molarlar (büyük azılar) bölgesinde bulunurken, mandibulada (alt çenede) ise premolarlar (küçük azılar) bölgesinde yer alır (Afşin 2004; Küçüküçerler 1978; Ata 1971). Daimi dişlerde görülme oranı % 3,6’ya kadar çıkabilirken, süt dişlerinde ise en yoğun görüldüğü toplumda bu oran % 1,7’dir (Scheiner-Sampson 1997: 160-165). Kadın-erkek oranına bakıldığında ise 2:1 oranına rastlarız (Özer-Bayram 2005: 155-161). Premolarlarda ise görülme oranı erkeklerde kadınların 3 katıdır (Solares-Romero 2004: 450-458).

Supernumerary dişlerin oluşma nedeni tam olarak bilinmese de, genetik ve çevresel faktörlerin birlikte etki ettiği düşünülmektedir. Farklı her supernumerary dişin farklı yollarla oluşuyor olması ihtimal dâhilindedir (Scanlan-Hodges 1997: 297-300).

Patara İskeletlerin Çıktığı Alan ve Dönemi

Fahri Işık ve Havva Işkan Işık başkanlığında kazı yürütülen Patara kazı çalışmaları sırasında insan iskelet kalıntıları iki ayrı bölgeden çıkarılmıştır. Bunlardan:

Kaynak Kilise (KK): Kaynak Kilise, Roma İmparatorluk Dönemi’nden itibaren mezarlık olarak kullanılmış olan bir alandır. Burası M.S. 2. – 12. yüzyıllar arasında kullanım görmüş bir alandır (Uzantı 1) (Resim 2).

Kaynak Kilise Temenos (KKT): Diğer bir mezarlık alanıdır. Burası Kaynak Kilisesi’nin güneyinde ve ona bitişik konumlanan, etrafı duvarla çevrili bir alandır (Işkan Işık, 2011-2012, Uzantı 1). Temenos alanında, dört farklı mezar tipi belirlenmiştir (Işkan Işık 2012: 15-41, 2013:171-180, Uzantı 1) (Resim 2).

Burada belirlenen birinci mezar tipi lahit mezardır. Roma İmparatorluk Dönemi nekropollerinin ana unsurlarından olan lahitle burada yeniden düzenlenerek kullanılmışlardır. Yükseltilmiş konumdaki tek *lahit*, Antik Çağ’da sadece birkaç örnekle temsil edilmektedir. Diğer bir mezar tipi, pişmiş topraktan *mekik formunda* olan mezarlardır. Atriumu çevreleyen mekânların yürüme zemininin altında toplam 8 adet mekik mezar tespit edilmiştir. Farklı tip ve boyutta taşlardan oluşturulan *taş örgü tekneye sahip mezarlara* ise bir diğer mezar tipini oluşturmaktadır. Alanda karşılaşılan en geç mezarlara ise, doğrudan toprağa yapılan *basit toprak mezarlardır*. Temenos alanı, M.S. 2.-12. yüzyıllar arası kullanım görmüştür (Işkan Işık 2012: 15-41; Uzantı 1).

Resim 1. Patara Antik Kenti (Uzantı 1)

Resim 2. Patara Antik Kenti Kaynak Kilise ve Temenos (Uzantı 1)

Materyal Metot

Çalışma materyali, Patara kazılarında Kaynak Kilise ve Kaynak kilise Temenos'tan ele geçen insan iskeletlerinin diş ve çenelerinden oluşmuştur. Yapılan çalışmalar sonucunda Patara'dan 155 iskelete ait diş ve çene incelemeye tabi tutulmuştur. Bu incelemeler sırasında Temenos'tan çıkarılan bir erkek bireyin mandibulası çalışmanın temel konusudur. Demografik değerlendirmeleri de yapılan bu insanların çene ve dişlerinde aşınma ve diş taşı oluşumları da değerlendirilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Supernumary premolar diş incelenirken Patara kazılarında ele geçen tüm iskeletlerin demografik analizi, diş aşınması ve diş çürükleri de değerlendirilmiştir:

Patara İnsanlarının Paleodemografik Değerlendirmesi

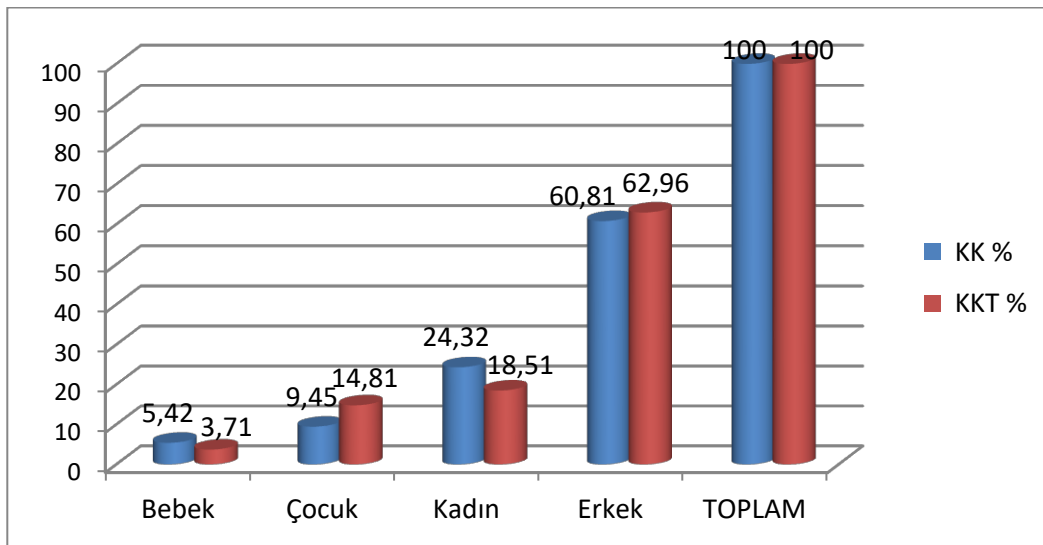
Patara'dan gelen iskeletlerin detaylı analizi sonucunda 155 bireye ait iskelet kalıntısı olduğu belirlenmiştir. İncelenen iskeletler yaş ve cinsiyetlere göre sınıflandırılırken: 0-2,5 yaş aralığı bebek, 2,5-15 yaş aralığı çocuk, 15-18 yaşlarında olanlar adolesan, 18-30 yaş aralığı genç erişkin, 30-45 yaş grubu orta erişkin, 45 yaşından sonrakiler ise ileri erişkin olarak değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirmeye göre Patara insanların, hem Kaynak Kilise'de hem de Kaynak Kilise Temenos'ta orta erişkin bireylerin çoğunlukta olduğu, daha sonra

sırasıyla genç erişkin ve ileri erişkinlerin olduğu tespit edilmiştir (Tablo 1 ve Grafik 1). Bu tablodan da görüleceği gibi Kaynak Kilisede topluluğun yaklaşık % 61 ini erişkin erkekler % 24’ünü erişkin kadınlar oluşturmaktadır. Kaynak Kilise Temenos’ta da benzer bir durum söz konusudur. Burada topluluğun yaklaşık % 63’ünü erişkin erkekler, % 19 unu ise erişkin kadınlar oluşturmuştur.

Patara’nın demografik dağılım tablosunun, Antik Çağ toplumlarında beklenen tabloya uymadığı görülmektedir. Geçmişte yaşamış toplumların demografik dağılımları incelendiğinde genellikle bebek ve çocukların oranı erişkinlerin oranından ya biraz daha fazla, ya da erişkinlere yakın bir değerde olmalıdır. Oysa hem Kaynak Kilise Temenos hem de Kaynak Kilise’den gelen insan iskeletlerinin demografisi incelendiğinde, erişkinlerin çocuklardan daha yüksek bir nüfusu teşkil ettiği anlaşılmaktadır (Tablo 1, Grafik 1). Bu durumda, Pataralı insanların bebek ve çocuklarına ait mezarlığın farklı bir alanda olma ihtimalinin yanı sıra kazı çalışmaları esnasında bebek ve çocuk mezarlarının açılmamış olma ihtimali de düşünülebilir.

	Kaynak Kilise (KK)		Kaynak Kilise Temenos (KKT)	
	N	%	N	%
Bebek (0-2,5)	4	5,42	3	3,71
Çocuk (2,5-15)	7	9,45	12	14,81
Kadın	18	24,32	15	18,51
Erkek	45	60,81	51	62,96
TOPLAM	74	100	81	100

Tablo 1. Patara insanların demografik dağılımları

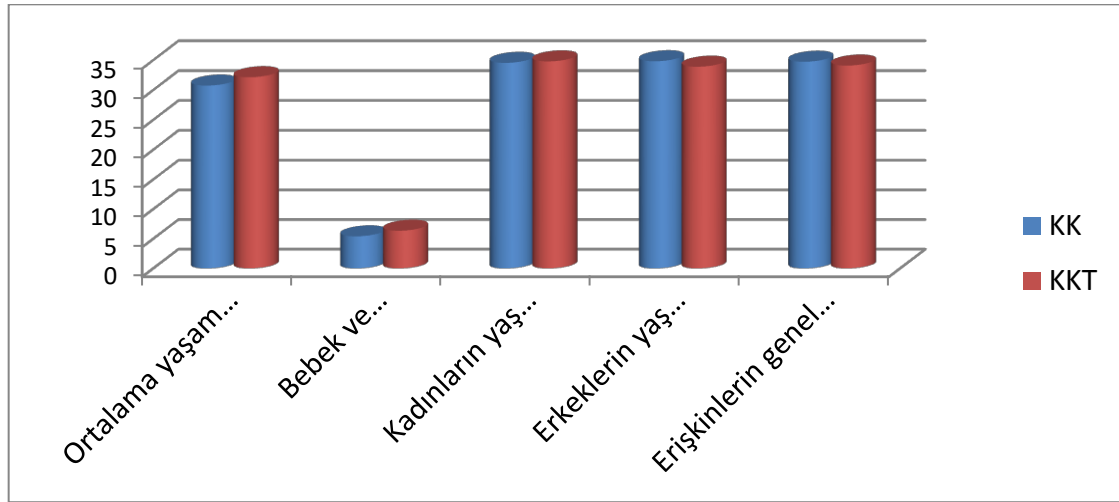

Grafik 1. Patara KK ve KKT insanların ölüm oranları

	KK	KKT	Ort
Bebek ve çocukların yaş ort.	5,43	6,37	5,9
Ortalama yaşam uzunluğu (bebek+çocuk+erişkin)	30,76	32,16	31,46
Kadınların yaş ortalaması	34,56	34,81	34,6
Erkeklerin yaş ortalaması	34,83	33,92	34,38
Erişkinlerin genel yaş ortalaması kadın+erkek)	34,75	34,11	34,43

Tablo 2. Patara insanların yaş ve cinsiyet gruplarına göre ortalama yaşam uzunlukları

Patara insanların bebek ve çocukları ortalama 6 yaşlarına kadar yaşayabilirken, kadınlar yaklaşık 32, erkekler ise 34 yaşlarına kadar yaşamıştır (Tablo 2, Grafik 2).

Grafik 2. KK ve KKT ortalama yaşam sürelerinin karşılaştırılması

Patara'da Supernumerary Diş

Patara insan iskeletlerinin antropolojik incelemesi esnasında Temenostan bir lahit mezardan gelen erişkin bir erkek bireye ait alt çenede sağ yarımda yer alan küçük azı dişlerin sayısı iki olması gerekirken üç adet olduğu tespit edilmiştir. Bu durum supernumerary diş olarak değerlendirilmektedir.

Patara 2010 yılı VIII numaralı açmadan lahit 4'ten geldiği belirlenen ve 54 numaralı kasadan ele geçen iskeletin alt çenesinde üç küçük azı dişi olduğu tespit edilmiştir (Resim 3 ve 4). Çene arkı yeterli boyutta ve fazla diş formu normal ise bu dişler klinik açıdan sorun teşkil etmezler. Ancak fazla dişler çene kavisinde yeterli yer bulamadıklarından çapraşık dişler şeklinde olabilmekte estetik açıdan da güzel görünmemekte ve zaman zaman da çürümeye neden olabilmektedirler. Bazen de supernumerary dişler çene içerisinde gömük kaldığı için bunlar ancak genellikle radyolojik olarak tespit edilebilirler (Afşin 2004; Küçüküçerler 1978;

Ata 1971). Supernumerary premolar diş, daimi dişerde daha yoğun görülmekle birlikte zaman zaman süt dişlerinde de rastlanabilmektedir (Alpöz vd. 2003: 74-76, Brunzynsky-Escobar 1983: 95-106). Genellikle erkeklerde kadınlardan daha yüksek oranda rastlanırken, Asya toplumlarında diğer toplumlara oranla daha sık karşılaşılabilmektedir (Alpöz vd. 2003: 74-76).

Resim 3. Patara üç küçük azı dişi

Resim 4. Alt çenenin üstten görünümü, sağda üç küçük azı dişi

Supernumerary diş saptanan çenedeki dişler incelendiğinde, dişlerin hiç birinde çürük tespit edilmemiştir. Buna karşın dişlerdeki aşınmalar dördüncü dereceye kadar çıkmaktadır (Tablo 3). Aynı dişlerde az derecede diş taşı ile az derecede çene kemiği çekilmesi de tespit edilmiştir. Dişlerin ölçüleri, aşınma dereceleri ve dištaşı oluşumlarına ilişkin bilgiler Tablo 3'de görülmektedir. Üçüncü küçük azı dişi supernumerary diş olup, odontometrik ölçülerinin diğerlerinden daha küçük olduğu anlaşılmaktadır. Sol premolar dişlerin boyutu ise sağ premolarlardan biraz daha küçük değer vermektedir (Tablo 3, Resim 3 ve 4).

Patara dişleri çürük açısından genel olarak değerlendirildiğinde ortalama % 33,2, molarlar % 44,3 civarında bir çürüme oranı belirlenmiştir.

Diş aşınması ise Patara insanların genelinde dördüncü dereceye kadar aşınma yoğunlukta iken, hem ön dişlerinde hem de yanak dişlerinde beslenmeye bağlı aşınma tespit edilmiştir. Supernumerary dişe sahip olan bireyin, ileri yaşta olmaması, aşınmanın yaşla değil, beslenmeyle bağlantılı olduğunu düşündürmektedir.

Supernumerary premolar diş belirlenen birey erişkin olup, supernumerary diş diğer premolarlarla benzer bir morfolojiye sahiptir. Ancak boyut olarak diğerlerinden daha küçük boyuttadır. Bu tür dişlerin bulunma durumu daimi dişlerde % 0,1'den % 3,4'de kadar değişirken, süt dişlerinde % 0,03 ila % 1,9% arasındadır (Esenlik vd. 2007: 848-852).

Supernumerary premolar diş epigenetik bir özellik olarak tanımlanırken, genetik kökenli olduğu ve akrabalar ve ikizlerde daha çok görülebileceği düşünülmektedir (Townsend vd. 1998). Çevresel faktörlere bağlı olarak gelişebileceği görüşünü savunan araştırmacılar da bulunmaktadır (Shapira-Kuftinec 1989: 28-30). Supernumerary dişler kistik oluşumlara neden olabileceği gibi, nasal kavite ve maksillar sinuste deformasyonlar da oluşturabilmektedir (Fastlicht 1943: 623-637).

	Sol				Sağ			
	MD	BL/VL	Aşınma	Diş Taşı	MD	VL	Aşınma	Diş Taşı
I1	5,1	6,1	4	1	5	6,1	4	1
I2	5,8	5,9	4	2	5,1	6,2	4	1
C	7,2	7,7	3+	1	7,2	7,8	3+	1
PM1	6,9	7,7	3	2	6,3	8,1	3	1
PM2	6,5	7,8	3+	1	7,3	8,3	3+	1
PM3 Supernumerary					5,8	6,8	2	2
M1	10,8	10,4	5	1	10,2	10,6	5	1
M2	10,9	9,9	3+	1	10,2	10,7	4+	1
M3	10,8	9,8	4	1	11,1	10,6	4+	1

Tablo 3. Patara supernumerary dişli mandibuladaki dişlerin odontometrik ölçüleri, aşınma ve diştaşı dereceleri

	M3	M2	M1	PM2	PM1	Supernumerary	C	I2	I1
BL(VL)	9,50	9,90	9,90	8,65	7,50	6,60	6,80	6,80	6,60
MD	10,80	10,25	10,10	7,40	6,70	4,85	8,40	6,35	5,55

Tablo 4. Perge supernumerary diş bulunan mandibuladaki dişlerin odontometrik ölçüleri (Erdal vd. 2006: 20-23)

Patara insanların geneline bakıldığında ortalama 4 dereceye kadar bir aşınmanın varlığı anlaşılmaktadır (Tablo 3). Deniz kenarında yaşamış olan bir toplumun dişlerinde, genellikle denizel ürünlerle beslenmiş olabileceği düşünüldüğünde, aşınmadan çok çürüklerin olması beklenmektedir. Oysa Patara dişleri incelendiğinde diş aşınmalarının ileri derecelerde olduğu görülmektedir. Sahilde yaşayan toplumların beslenme rejimine bağlı olarak dişlerinde

aşınmaların bu kadar yüksek olması düşündürücüdür. Ancak toplumun yaşadığı bölge ve dönem incelendiğinde, bölgenin tahıl deposu barındırdığını bu insanların da ağırlıklı olarak tahıla dayalı bir beslenme rejimi uyguladığı düşünülmelidir. Bunun yanı sıra bu insanların dişlerinde az derecede de olsa diş taşının ve periodontal rahatsızlıkların varlığı ağız ve diş hijyeni hakkında ipuçları vermektedir.

Patara insanların diş aşınmaları yaşa ve cinsiyete göre incelenerek değerlendirilmiştir. Buna göre 92 erkek bireyin diş aşınmaları, her birey için tek tek değerlendirildikten sonra ortalama değer 4,36 olarak hesaplanmıştır. Bu bireylerdeki aşınmalar diş türüne göre değerlendirildiğinde insisivlerin 3,95, kaninlerin 4,37, premolarların 4,51 ve molarların 4,6 derecesinde aşınmış olduğu görülmüştür. Tek tek değerlendirilen 28 kadın bireyin dişlerindeki ortalama diş aşınma düzeyi 4,19 olarak tespit edilmiştir. Bu bireylerde diş türüne göre insisivlerde 3,57, kaninlerde 3,75, premolarlarda 4,18 ve molarlarda 5,25 seviyesinde bir aşınma gözlenmiştir. Her iki cinsiyetin ortalama diş aşınma düzeyi 4,31 iken, insisivler 3,83, kaninler 4,23, premolarlar 4,43 ve molarlar 4,74 düzeyinde bir diş aşınması göstermiştir.

Patara insanların, genç, orta ve ileri erişkin yaş grupları temelinde ele alındığında ortalama diş aşınma dereceleri sırasıyla 23 bireyde 3,38, 60 bireyde 4,27 ve 20 bireyde 5,15'tir. Genç erişkin insisivleri 2,83, kaninleri 3,26, premolarları 3,57 ve molarları 3,87'lik bir aşınma sergilemiştir. Orta erişkinlerde insisivler 3,77, kaninler 4,15, premolarlar 4,37 ve molarlar 4,8 derecesinde aşınmıştır. İleri erişkinlerde ise insisiv dişleri 4,7, kanin dişleri 5,2, premolar dişleri 5,3 ve molar dişleri 5,4 seviyesinde aşınmıştır.

Üçüncü küçük azı dişe yine aynı bölgede yaşamış olan Perge insanların da rastlanmıştır. Patara insanların 155 bireyden sadece birinde üç küçük azı dişi saptanırken yine Roma İmparatorluk Dönemi'nden Pamphylia bölgesinde yer alan Perge insanlarından genç bir erkek bireyde supernumerary diş (4,85 mm) saptanmıştır (Tablo 4). Perge örneğinde az derecede hypoplasia da saptanmıştır (Erdal vd. 2006: 20-23). Erdal (2006) Perge'de diğer dişlerde abrazyon görülürken supernumerary dişte olmadığını belirtmiştir. Oysa Patara örneğinin supernumerary premolarında da aşınma tespit edilmiştir.

Resim 5. Perge supernumerary premolar (Erdal vd. 2006: 20-23)

Patara toplumunda supernumerary 155 bireyden birinde olması nedeniyle % 0,64 oranında olduğu belirlenirken, günümüz Türkiye toplumunda Esenlik ve arkadaşlarının (2007: 848-852) 2599 birey üzerinde yapmış oldukları bir çalışmada 69 bireyde toplam 84 supernumerary diş belirlenmiştir. Çalışmaya katılan bireylerin % 2,7'sinde ekstra dişe rastlanırken bunların % 14,3'ünün mandibular premolar olduğu saptanmıştır (Esenlik vd. 2007: 848-852).

Çelikoğlu ve arkadaşları (2010: 575-578)'nın 3491 birey üzerinde yapmış oldukları çalışmada ise 42 ekstra diş belirledikleri, bunların %25'i premolar olmakla birlikte tüm bireylerde diş fazlalığı görülme oranının %1,2 olduğu rapor edilmiştir (Çelikoğlu vd. 2010: 575-578). 5200 birey üzerinde yapılan diğer bir çalışmada ise 83 bireyde 116 ekstra diş gözlemlenmiştir (Öztaş vd. 2011: 108-113). Bu dişler içinde en sık gözlemlenenin premolar olduğu (tüm ekstra dişlerin % 43,1'i) ekstra diş gözlemlenen bireylerin oranının ise % 1,6 olduğu raporlandırılmıştır.

Başka bir çalışmada incelenen 16.720 bireyin 192'sinde toplam 232 ekstra diş gözlemlenmiştir (Karayılmaz vd. 2013: 1013-1018). Ekstra diş görülme oranının tüm bireylerde % 1,148 iken ekstra premolar görülme sıklığının % 5,5 oranında olduğu tespit edilmiştir.

Öztaş ve arkadaşlarının (Öztaş vd. 2011: 108-113) çalışması dışında şimdiye kadar yapılan çalışmalara göre, en sık diş fazlalığının kesici dişlerde olduğu, ikinci sırayı ise premoların aldığı yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur (Esenlik vd. 2007: 848-852, Çelikoğlu vd. 2010: 575-578; Karayılmaz vd. 2013: 1013-1018). Yine bu çalışmalara göre diş fazlalığının, genel olarak erkeklerde kadınlara oranla daha fazla olduğu görülmüştür (Esenlik vd. 2007: 848-852; Çelikoğlu vd. 2010: 575-578; Öztaş vd. 2011: 108-113; Karayılmaz vd. 2013: 1013-1018).

Bu çalışmaya konu olan Patara örneğindeki diş fazlalığı yine bir erişkin erkekte saptanmıştır. Patara'daki 155 bireyin sadece birinin alt çenesinin sağ yarımındaki küçük azıların üç adet olduğu, bunların ikisinin aynı düzlemde yer alırken üçüncü dişin labial yönde diğer iki küçük azı dişin tam ortasında bulunduğu belirlenmiştir. Perge örneği de yine bir erkekte görülürken üç dişin de aynı düzlemde yani çene arkı üzerinde olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç

Paleoantropolojik açıdan değerlendirilen Patara insanları 155 bireyle temsil edilmektedir. Kaynak Kilise ve Kaynak Kilise Temenos olmak üzere iki farklı mezarlıktan ele geçen bu insanların gerek nüfus dağılımları, gerekse de vücut morfolojileri açısından birbirlerine oldukça benzer özellikler sergilediği anlaşılmıştır.

Patara Kaynak Kilise ve Kaynak Kilise Temenos birlikte değerlendirildiğinde erkeklerin yaş ortalaması 34,38 olarak belirlenirken, Patara kadınları 34.6 yıl ortalama yaşam süresi ile Demre kadınlarına çok yakın bir değer göstermektedir ki Demre kadınlarının ortalama yaşam süresi 33,8 yıl olarak verilmektedir.

Cinsiyetler arası yapılan değerlendirmede kadınların molarlarındaki aşınmanın, erkeklere oranla çok daha fazla olduğu belirlenmiştir. Erkek bireylerin ise premolar, kanin ve insisiv dişlerindeki aşınmanın, kadınlara oranla daha yüksek olduğu bulunmuştur. Erkek bireylerin premolarlarındaki aşınma kadınların premolarlarındaki aşınmadan küçük bir farkla fazlayken, insisiv ve kaninlerdeki aşınmalar premolarlara oranla çok daha belirgindir.

Toplum genelinde değerlendirildiğinde bukkal, yani yanak dişleri olarak sınıflandırılan premolar ve molar dişler; labial, yani dudak dişleri olarak adlandırılan insisiv ve kaninlere göre daha çok aşınma göstermektedir. Cinsiyet temelli bakıldığında ortalama aşınma seviyesi yaklaşık 4 – 4,3 dereceleri arasında değişmektedir. Yaş sınıfları temelinde bakıldığında ise tüm dişlerin aşınma derecesi yaş ilerledikçe artmaktadır (Sevim Erol vd. 2016).

Tahıl ve benzeri besin maddeleri, Antik Çağ’da günümüz standartlarında rafine edilemediklerinden dişlerle teması, çiğneme ve öğütme sırasında dönem insanların dişlerinde daha fazla aşındırıcı etki yaratmış olmalıdır. Bunun en büyük sebeplerinden biri öğütme işleminde kullanılan taş değirmenler veya taş havanlar olmalıdır (Teaford-Lytle 1996: 143-147). Patara’yı Anadolu’daki diğer antik denizel toplumlarından farklı kılan başka bir özellik ise çok kumlu bir bölge olmasıdır (İşkan Işık 2013: 171-180). Kent çok uzun bir sahile sahiptir ve her bölgesi oldukça kumludur. Deniz ve kara arasındaki esintilerle taşınan kumlar, hem doğadan toplanan hem de depo edilecek olan besin maddelerine karışır (Puech vd. 1983: 617-629). Bu besinler tüketildiğinde diş aşınmasını hızlandıracak bir etki yaratmış olmalıdır. Bu hipotezi destekleyecek ve Patara toplumunun yaşamış olduğu kumlu ekolojik ortama benzer bölgelerde yaşamış toplumlara ait yapılmış çalışmalar mevcuttur. Örneğin antik bir Mısır toplumunun dişlerinin incelendiği bir çalışmada, çöl kumlarının besinlere karışması sonucu yüksek derecede diş aşınmasına sebep olduğu savunulmaktadır. Bunun haricinde kum veya çöl yakınında yaşayan toplumların yemek hazırlama tekniklerinin, ekmek gibi temel besin maddelerine kum gibi iri taneli yabancı maddelerin karışmasına sebep olduğu da rapor edilmiştir (Puech vd. 1983: 617-629). Bu durum da dişlerdeki aşınma derecesini artıracak bir etken olabilmektedir. Patara Antik Çağ insanların da dişlerinin bu denli aşınmış olmasının temel birkaç sebebinin bu olabileceğini düşünmekteyiz.

Patara insanlarından erişkin bir erkeğe ait alt çenedeki küçük azı dişlerinde supernumerary dişin varlığı (diş fazlalığı) bir epigenetik karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer bir durum Perge’den ele geçen ve yine bir erkeğe ait olan alt çenede saptanmıştır (Erdal vd. 2006: 20-23). Bu tür olgular ise populasyon incelemelerinde genetik ilişkilerin açıklanmasında değerlendirilebilir. Arkeolojik kazılardan elde edilen iskeletlerde supernumerary dişe rastlanma oranı % 0,4’ün altında gibi düşük bir seviyededir (Hillebrand, 1908, Schwerz 1916: 1-43, Kocsis, 1993; Szabo vd. 2009: 19-22). Bunun sebebi birey sayısının azlığı, iskeletlerin zaman içerisinde zarar görmesi ve iskeletlerin çıkarılması esnasında gördükleri zarara bağlanabilir. Yapılan çalışmalar kardeşlerde de supernumerary dişlerin varlığını gösterdiği (Scanlan-Hodges 1997: 297-300) ve supernumerary dişin etiyolojik sebepleri ile ilgili önemli hipotezlerden birisi de kalıtım olduğu için, arkeolojik kazılardan çıkan iskeletlerin akrabalık ilişkilerinin ortaya konulmasında bu varyasyonun varlığı önemlidir. Anadolu’da Antik Çağ toplumlarından biri Patara diğeri Perge olmak üzere iki çalışma bulunmaktadır. Daha fazla örnek bulunduğu Anadolu populasyonları için daha detaylı analizler yapılabilecektir.

Kaynaklar

- Afşin 2004: Afşin, H., *Adli Diş Hekimliği*, İstanbul, 2004.
- Alpöz vd. 2003: Alpöz, A. R., Munanoglu, D., Öncag Ö., “Mandibular bilateral fusion in primary dentition: case report”, *J Dent Child* 70, 2003, 74-76.
- Ata 1971: Ata, P., *Konservatif Diş Tedavisi*, İstanbul, 1971.
- Brunzynsky-Escobar 1983: Brunzynsky N. J., Escobar V. H., “Classification and genetics of numeric anomalies of dentition”. Jorgenson R. J., Paul N.W. (Ed.), *Dentition: Genetic Effects*, New York, 1983, 95-106.

- Çelikoğlu vd. 2010: Celikoglu M, Kamak H, Oktay H., “Prevalence and characteristics of supernumerary teeth in a non-syndrome Turkish population: Associated pathologies and proposed treatment”, *Medicina Oral Patologia Oral y Cirugia Bucal* 1.15.4, 2010, 575-8.
- Erdal vd. 2006: Erdal, Y. S., Sumer, M., Gorkey, S., Korpulu, H. “A Supernumerary Premolar Tooth from a Roman Site Perge in Anatolia”, *International Journal of Dental Anthropology* 9, 2006, 20-23.
- Esenlik vd 2007: Esenlik, E., Sayın, M. Ö., Atilla, A. O., Özen, T., Altun, C., Başak, F., “Supernumerary teeth in a Turkish population”, *American Journal of Orthodontics and Dentofacial Orthopedics* 136, 2007, 848-852.
- Fastlicht 1943: Fastlicht, S., “Supernumerary Teeth and Malocclusion”, *American Journal of Orthodontics and Oral Surgery* 29.11, 1943, 623-637.
- Hillebrand 1908: Hillebrand J. *Újabb adatok az ember fogainak alakjánakhoz*, Budapest: Stephaneum 1908.
- İşkan Işık 2012: İşkan Işık, H. “Patara 2010 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları”, *KST*, 33.3, 2012, 15-41.
- İşkan Işık 2013: İşkan Işık, H. “Patara 2011 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları”, *KST*, 34.3, 2013, 171-180.
- Karayılmaz vd. 2013: Karayılmaz H., Kirzioğlu Z., Sarıtekin A., “Characteristics of nonsyndromic supernumerary teeth in children and adolescents”, *Turk J Med Sci* 43, 2013, 1013-1018.
- Kocsis 1993: Kocsis S. G., *Investigation of macromorphological developmental anomalies of permanent front teeth from different archaeological periods of Hungary (Macarca)*, József Attila (Szeged) Üniversitesi Antropoloji Bölümü, Yayınlanmamış Tez, 1993.
- Küçüküçerler 1978: Küçüküçerler, B., *Pedodonti*, Ankara, 1978.
- Teaford-Lytle 1996: Teaford M. F., Lytle J. D., “Brief Communication: Diet-Induced Changes in Rates of Human Tooth Microwear: A Case Study Involving Stone-Ground Maize”, *American Journal of Physical Anthropology* 100, 1996, 143-147.
- Özer-Bayram 2005: Özer, M., Bayram, M., “Mandibular Üçüncü Premolar; Vaka Raporu”, *Türk Ortodonti Dergisi* 18, 2005, 155-161.
- Öztaş vd. 2011: Öztaş, B., Bardak, Ç., Kurşun, E.Ş., Akbulut, N., “Clinical Characteristics of non-syndromic supernumerary teeth in a cohort of Turkish patients”, *Oral Radiol* 27, 2011, 108-113.

- Puech vd. 1983: Puech P. F, Serratrice, C., Leek, F. F., “Tooth Wear as Observed in Ancient Egyptian Skulls”, *Journal of Human Evolution* 12, 1983, 617-629.
- Scanlan-Hodges 1997: Scanlan, P. J., Hodges, S. J., “Supernumerary Premolar Teeth in Siblings”, *British Journal of Orthodontics* 24, 1997, 297-300.
- Scheiner-Sampson 1997: Scheiner, M. A., Sampson, W. J., “Supernumerary teeth: A review of the literature and four case reports”, *Australian Dental Journal* 42.3, 1997, 160-165.
- Schwerz 1916: Schwerz F., “Morphologische Untersuchungen an Zähnen von Alamannen aus dem V. bis X. Jahrhundert”, *Archaeological Anthropology* 15, 1916, 1-43.
- Sevim Erol-Yavuz 2013: Sevim Erol. A., Yavuz, A. Y., “Patara Kazılarında Ele Geçen Bir Grup İnsan İskeletinin Antropolojik Açından Değerlendirilmesi”, İşkan, H., Işık, F. (ed.), *Kum'dan Kent'e: Patara Kazılarının 25 Yılı/From Sand into a City: 25 Years of Patara Excavations*, Uluslararası Sempozyum 2013.
- Sevim Erol vd. 2016: Sevim Erol, A., Yavuz, A. Y., Mutlu, H., “Antik Patara Toplumunun Dişlerindeki Makro Aşınma Sıklığı ile Beslenme İlişkisi”, Dündar, E., Aktaş, Ş., Koçak, M., Erkoç, S. (Ed.), *Havva İşkan'a Armağan LYKIARKHISSA Festschrift für Havva İşkan*, 2016, 723-734.
- Shapira-Kufnited 1989: Shapira, Y., Kufnited, M. M., “Multiple supernumerary teeth: report of two cases” *Am J Dent* 2, 1989, 28-30.
- Solares-Romero 2004: Solares, R., Romero, M. A., “Supernumerary Premolars: A Literature Review”, *Pediatr Dent* 26, 2004, 450-458.
- Szabo vd. 2009: Szabo, G., Kocsis, S., Molnar, E., “Joined supernumerary mandibular teeth in the premolar region: Report of a Hungarian archaeological case”, *Dental Anthropology* 22.1, 2009, 19-22.
- Townsend vd. 1998: Townsend, G., Dempsey, P., Richards, L., *Causal Components of Dental Variation: New Approaches Using Twins*. 11th International Symposium on Dental Morphology, Finland 1998.

Elektronik Kaynaklar

Uzantı 1: <http://www.pataraexcavations.com/>.

Uzantı 2: <http://www.hakkinda-bilgi-nedir.com/patara-nedir+patara-hakkinda-bilgi>, erişim tarihi 14.01. 2014.